

Narzędzia monitorowania i doskonalenia jakości badań w polskiej statystyce publicznej

Celem artykułu jest przedstawienie narzędzi do monitorowania i doskonalenia jakości badań wprowadzonych do praktyki w polskiej statystyce publicznej od 2013 r. oraz informacji o wstępnych wynikach ich zastosowania¹.

Głównym dokumentem ustanawiającym standardy rozwoju, tworzenia i rozpowszechniania statystyki jest *Europejski Kodeks Praktyk Statystycznych* (EKPS). Stanowi on zbiór 15 kluczowych zasad dotyczących środowiska instytucjonalnego, procesów statystycznych i wyników badań statystycznych. EKPS został przyjęty 24 lutego 2005 r. przez Komitet do Spraw Programu Statystycznego Wspólnot Europejskich². Obecnie obowiązuje nowa wersja, zatwierdzona 28 września 2011 r. przez Komitet do Spraw Europejskiego Systemu Statystycznego³.

Dla każdej ze wspomnianych zasad określone są tzw. wskaźniki (82) dobrej praktyki — kryteria, których spełnienie stanowi gwarancję, że zasada jest stosowana w praktyce. Dokument określający szczegółowe zasady oceny, czy dana zasada jest wypełniana stanowi publikacja *Quality Assurance Framework...* (QAF)⁴. Precyzuje ona wymagania i zawiera wytyczne dotyczące działań, metod i narzędzi. Służy dokonaniu samooceny w zakresie czynników instytucjonalnych i organizacyjnych mających wpływ na skuteczność i wiarygodność organów statystycznych (w tym kontekście zobowiązania do zapewnienia odpowiedniej jakości) oraz procesów dotyczących: organizowania, gromadzenia, przetwarzania, rozpowszechniania statystyki oraz jej zgodności z europejskimi normami jakości.

Czwarta zasada EKPS zobowiązuje organy statystyki do zapewnienia jakości oraz systematycznego i regularnego wskazywania mocnych i słabych stron praktyki w celu ciągłego doskonalenia jakości procesów i produktów.

Jej wskaźniki obligują m.in. do:

- regularnego monitorowania jakości badań statystycznych oraz analizy powiązań między komponentami jakości, jak też sporządzania raportów zgodnie z kryteriami statystyki europejskiej. Dodatkowo QAF zaleca opracowanie

¹ Na podstawie opracowania *Handbook...* (2007).

² Decyzja Rady z 19 czerwca 1989 r. w sprawie ustanowienia Komitetu do Spraw Programów Statystycznych Wspólnot Europejskich.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 223/2009 z 11 marca 2009 r. w sprawie statystyki europejskiej [...].

⁴ *Quality Assurance Framework of the European Statistical System version 1.1* (2012), Eurostat.

procedur dotyczących sporządzania raportów jakości, aby zapewnić wewnętrzny monitoring jakości badań oraz regularną analizę wyników przekazywaną kierownictwu w celu podjęcia działań naprawczych;

- prowadzenia regularnego i gruntownego przeglądu wyników badań statystycznych, w uzasadnionych przypadkach również z uczestnictwem ekspertów zewnętrznych, a zalecenia, zidentyfikowane podczas przeglądów jakości, powinny znaleźć odzwierciedlenie w planach działań naprawczych.

Zapisy czwartej zasady EKPS stanowią podstawę zarządzenia wewnętrznego nr 35 prezesa GUS z 28 grudnia 2011 r. w sprawie pomiaru, oceny oraz monitorowania jakości badań statystycznych w służbach statystyki publicznej. Weszło ono w życie 1 października 2012 r. Rok 2013 był pierwszym okresem obowiązywania zarządzenia, a więc wdrażania w życie wynikających z niego zaleceń. Zarządzenie wprowadza do stosowania w statystyce publicznej narzędzia służące do pomiaru, oceny i monitorowania jakości badań (raporty, mierniki, listy kontrolne oraz przeglądy). Prace w tym zakresie prowadzone są przez Departament Metodologii, Standardów i Rejestrów GUS przy współpracy z Urzędem Statystycznym w Łodzi.

RAPORTY I MIERNIKI JAKOŚCI

Od stycznia 2013 r. służby statystyki publicznej sporządzają raporty jakości i wyliczają mierniki, które są zgodne z wytycznymi Eurostatu⁵. Raport jakości, będący pisemnym opracowaniem wyników badania, składa się z 4 głównych części: informacji administracyjnych, uwag wstępnych, analizy poszczególnych komponentów jakości oraz podsumowania.

Część pierwsza raportu to zestawienie informacji służących do identyfikacji i scharakteryzowania badania statystycznego oraz osób za nie odpowiedzialnych. Informacje w niej zawarte, a dotyczące badania (jego charakteru, rodzaju, częstotliwości, liczebności, typu itp.), stanowią podstawę do dokonywania grupowań, zestawień czy analiz raportów jakości w celu porównań i oceny badań statystycznych w różnych przekrojach.

W drugiej części raportu wyznaczono miejsce dla krótkiego opisu badania, jego historii, metodologii itp. Można tu opisać proces statystyczny czy zawrzeć odniesienia do innej dokumentacji badania.

Trzecia część raportu dotyczy poszczególnych komponentów jakości Europejskiego Systemu Statystycznego (ESS). Są to: przydatność, dokładność, terminowość i punktualność, dostępność i przejrzystość, porównywalność, spójność danych oraz koszty i obciążenie respondentów, jak również poufność, transparentność i bezpieczeństwo danych. Podstawę opisu i analizy jakości badania stanowią mierniki jakości, obliczane po zakończeniu każdego cyklu badania, które, podobnie jak raport jakości, należy stosować zgodnie ze specyfiką

⁵ *ESS Handbook for Quality Reports* (2009), Eurostat.

badania oraz dostępnością informacji (np. informacja o obciążeniu respondenta nie występuje w przypadku badań cen prowadzonych przez ankierów, a analiza błędów losowych nie dotyczy badań pełnych).

Działem kończącym raport jest podsumowanie, w którym autorzy badań mogą przedstawić zarówno mocne strony badania i praktyki warte upowszechnienia, jak też pojawiające się problemy w zakresie jakości badania i proponowane prace usprawniające.

W celu ułatwienia sporządzenia raportów i umożliwienia analizy danych Urząd Statystyczny w Łodzi stworzył bazę raportów jakości i zaproponował ich wersję elektroniczną.

Raport jakości sporządza autor badania przy współpracy z odpowiednimi jednostkami organizacyjnymi, zgodnie ze specyfiką badania i na podstawie dostępnych informacji.

Sporządzenie raportu nie ma charakteru obiektywnego audytu czy kontroli, opiera się na ocenie dokonywanej przez osoby zaangażowane w badanie, na podstawie ich wiedzy i doświadczenia — raport jakości może zatem zawierać elementy o charakterze subiektywnym. Jednak tworzeniu raportu nadane są ramy, które powinny sprzyjać obiektywnej ocenie. Po pierwsze, ustalone są ściśle zasady sporządzania raportów oraz obliczania mierników jakości wraz z wykazem standardowych mierników, które stanowią załączniki do przytoczonego wcześniej zarządzenia prezesa GUS. Po drugie, sporządzony raport jakości podlega akceptacji przedstawiciela departamentu odpowiedzialnego za prowadzenie badania, a co więcej dyrektorzy poszczególnych departamentów oraz urzędów statystycznych mają wgląd do wszystkich raportów sporządzanych w ich jednostce organizacyjnej. Tego rodzaju akceptacja, mimo że odbywa się w ramach jednostki autorskiej badania stanowi element weryfikacji ocen zawartych w raporcie.

Za badanie statystyczne podlegające ocenie przyjmuje się opracowanie pierwotne lub wtórne ujęte w Planie opracowań statystycznych. Dla badań miesięcznych, kwartalnych, półrocznych i rocznych raport jakości powinien być opracowywany raz w roku, natomiast dla badań nieregularnych zgodnie z ich częstotliwością. Zarządzenie przewiduje 2 rodzaje raportów jakości — w wersji pełnej (sporządzane dla każdego badania raz na 5 lat) oraz w wersji uproszczonej (sporządzane raz w roku). Raport jakości w wersji uproszczonej różni się od raportu jakości w wersji pełnej tym, że zawiera tylko podstawowe informacje dotyczące komponentów jakości oraz 4 obligatoryjne mierniki jakości:

- podmiotowy wskaźnik odpowiedzi (*D2*);
- okres pomiędzy końcem badania i datą wyników ostatecznych (*T2*);
- punktualność harmonogramu publikacji (*T3*);
- długość porównywalnych szeregów czasowych (*PO1*).

Zestaw wskaźników występujących w raporcie pełnym jest o wiele szerszy i obejmuje kompleksowy opis wszystkich komponentów jakości wyróżnianych przez Eurostat.

Ze względu na różnorodność badań prowadzonych przez polską statystykę publiczną konstrukcja raportu jakości jest obszerna i szczegółowa, a zarazem elastyczna. Umożliwia ona autorowi badania zawarcie wszystkich koniecznych informacji (których zestaw może być specyficzny dla poszczególnych badań), zapewniając jednocześnie ich usystematyzowanie konieczne z punktu widzenia dalszej analizy oraz monitoringu zmian. Pierwsza ocena analityczna jakości badań statystycznych planowana była na I kwartał 2014 r. (po podsumowaniu informacji ze wszystkich uzyskanych raportów jakości). Dzięki zgromadzonym danym możliwe było dokonanie zestawień, oceny i porównania badań oraz zidentyfikowanie ewentualnych koniecznych działań naprawczych czy też poznanie dobrych praktyk. Konstrukcja bazy raportów jakości (opracowanej na potrzeby analizy narzędzia informatycznego) umożliwia dokonywanie porównań w wielu przekrojach.

Badania, dla których wartości mierników jakości uznane zostaną za niekorzystnie odbiegające od pozostałych badań, a sama zawartość raportów nie wskaże logicznego uzasadnienia takiej sytuacji, będą stopniowo typowane do przeglądów jakości.

W 2013 r. sporządzono 232 raporty jakości (43 w wersji pełnej, pozostałe w wersji uproszczonej).

30 sierpnia 2013 r. w bazie były sporządzone 103 raporty, w tym 26 pełnych. Obraz wstępnej analizy danych może być mylący ze względu na całkowity brak danych np. z zakresu turystyki i sportu; działalności handlowej, hotelarskiej, gastronomicznej i innych wybranych rodzajów działalności usługowej. Ponadto złożono jedynie pojedyncze raporty, m.in. w zakresie edukacji, działalności rolniczej i leśnej czy działalności transportowej oraz łączności.

Przydatność

Z zestawień wynika, że w 70% badań użytkownikami są zarówno odbiorcy krajowi, jak i zagraniczni. Większość pozostałych badań prowadzona była tylko na potrzeby krajowe (tylko w 2 przypadkach badanie prowadzone jest wyłącznie na potrzeby zagraniczne).

Krajowymi użytkownikami badań są przede wszystkim: ministerstwa i urzędy centralne, placówki naukowe i edukacyjne oraz urzędy terenowe. Wśród głównych zagranicznych użytkowników badań są: Eurostat, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Dyrekcja Generalna do Spraw Gospodarczych i Finansowych (ECFIN), Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Ministerialne Konferencje Ochrony Lasów w Europie (MCPFE FOREST EUROPE) oraz EBC i ONZ. Z raportów jakości wynika, że większość badań prowadzonych na potrzeby Eurostatu jest zgodna z jego wymogami (jedynie w dwóch przypadkach odnotowano zgodność częściową — dotyczyła ona głównego wskaźnika badania oraz populacji badania).

Użytkownicy danych najczęściej zgłaszali zapotrzebowanie dotyczące ich zakresu oraz spójności i porównywalności, najmniejsze wymagania autorzy badań odnotowali w zakresie terminowości i punktualności badań.

Dokładność

Dokładność określa się jako bliskość pomiędzy ostatecznie uzyskaną wartością oszacowania parametru i rzeczywistą wartością parametru populacji. Analiza jakości w zakresie dokładności polega na analizie błędów losowych i nielosowych (błędy niezwiązane z próbą).

Błędy losowe

Analiza błędów losowych będzie przedstawiana w rocznym zestawieniu raportów jakości, gdzie — ze względu na specyfikę badań — dane zostaną zaprezentowane na poziomie badania.

Błędy nielosowe

Błędy nielosowe mogą pojawić się na wielu etapach badania statystycznego. Są to błędy, które trudno jest ocenić, należy zatem zwrócić na nie szczególną uwagę. Minimalizację błędów nielosowych zapewniamy poprzez ustanowienie odpowiednich procedur i ścisłe ich przestrzeganie, m.in. poprzez dbałość i staranność w zbieraniu informacji czy ich przetwarzaniu. Pomiar zjawiska odbywa się zatem w sposób niejako pośredni, poprzez analizę (za pomocą odpowiednich

mierników) skali występowania niedoskonałości w procesie badawczym, jak np. braki odpowiedzi, grożących wystąpieniem błędów nielosowych.

Przy opisie błędów nielosowych poddajemy analizie następujące błędy:

- 1) pokrycia (niedostateczne, nadmierne, duplikacje),
- 2) pomiaru (błędy kwestionariusza/formularza, respondenta, ankietera, związane z metodą zbierania danych),
- 3) przetwarzania,
- 4) braku odpowiedzi,
- 5) założeń modelowych.

W raporcie jakości błędy te badane są zarówno za pomocą oceny opisowej (która może mieć charakter subiektywny), jak też przez określenie konkretnego miernika.

Z analizy błędów nielosowych wynika, że w większości przypadków są to błędy oceniane przez autorów badań jako „małe” lub „nieistotne”. Występujące pojedyncze przypadki błędów określanych mianem „duże” dotyczą głównie podmiotowych braków odpowiedzi, błędów respondenta oraz nadmiernego pokrycia.

Obligatoryjnym miernikiem jakości w zakresie dokładności jest nieważony podmiotowy wskaźnik odpowiedzi (D_2). W przypadku 65% opracowań wartość tego miernika mieściła się w przedziale od 90,1% do 100%.

Pojedyncze wartości kompletności (poniżej 60%) dotyczą 5 opracowań i są wynikiem specyfiki badania, np. dotyczą załącznika do badania lub braku odpowiedniego grupowania według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) umożliwiającego zdefiniowanie jednostki badania.

Terminowość danych

Terminowość danych odzwierciedla czas pomiędzy ich dostępnością a wydatowaniem lub zjawiskiem, jakie opisują. Z kolei punktualność jest związana z opóźnieniem czasowym pomiędzy datą upowszechnienia danych oraz planowaną datą ich dostarczenia, wynikającą z dat ogłaszanych w oficjalnym kalendarzu publikacji, ustanowionych w zarządzeniach lub uzgodnionych wcześniej pomiędzy partnerami.

Analiza raportów jakości pokazuje, że zarówno w przypadku danych wstępnych, jak i ostatecznych, głównymi środkami ich udostępniania są: Internet, publikacja, rocznik statystyczny i opracowanie zbiorcze.

Autorzy 1/3 badań publikujących dane wstępne deklarowali, że czas potrzebny na ich opracowanie wynosi do 15 dni od dnia uzyskania wyników, dla 50% badań okres ten nie przekracza 1 miesiąca, a tylko dla 4 badań (w tym 2 badań z grupy „środki trwałe w gospodarce narodowej”) potrzebne były ponad 3 miesiące, natomiast w przypadku danych ostatecznych okres ten ulega wydłużeniu. Średni okres potrzebny na opracowanie danych ostatecznych (od momentu ich uzyskania) dla ponad 50% badań był mniejszy niż 2 miesiące.

Obligatoryjny do policzenia jest miernik *T2* dotyczący terminowości opracowań ostatecznych. Analiza wartości miernika *T2* pokazuje, że w przypadku 11% badań dane ostateczne udostępniane są w okresie nieprzekraczającym 2 tygodni licząc od okresu referencyjnego badania, a ok. 30% autorów deklaruje udostępnianie wyników ostatecznych w terminie do 3 miesięcy. Najkrótszy okres opracowywania danych ostatecznych mają badania koniunktury gospodarczej — wskaźnik ten wydawanej co miesiąc dla publikacji *Koniunktura w przemyśle, budownictwie, handlu i usługach* wynosi 5 dni. Z kolei długi termin między okresem referencyjnym badania i datą publikacji wyników (dotyczący ponad 40% badań) był związany z udostępnianiem roczników statystycznych lub głównych opracowań z tego badania.

TABL. 1. MIERNIK JAKOŚCI *T2*^a

Wartości miernika <i>T2</i>	W % badań
R a z e m	100
1— 15 dni	11
16— 30	4
31— 60	8
61— 90	8
91—180	24
181—360 dni	35
Powyżej 1 roku	10

^a Terminowość udostępnienia danych ostatecznych.

Źródło: opracowanie własne.

Problemy z dotrzymaniem punktualności dotyczyły 28% badań, w tym dla 2 badań opóźnienie wynosiło powyżej 3 miesięcy. Odnotowane opóźnienia były w głównej mierze spowodowane m.in przez dostawców danych oraz na etapie ich upowszechniania.

TABL. 2. MIERNIK JAKOŚCI *T3*^a

Wartości miernika <i>T3</i>	W % badań
R a z e m	100
Poniżej 0	7
0	64
1— 15 dni	13
16— 30	12
31— 60	2
61— 90	1
91—180	1
181—360 dni	0
Powyżej 1 roku	0

^a Punktualność badania.

Źródło: jak przy tabl. 1.

Dostępność i przejrzystość

Dostępność i przejrzystość dotyczą łatwości dostępu do statystyki przy użyciu procedur prostych i przyjaznych dla użytkownika, uzyskiwania ich szybko w oczekiwanej formie i w akceptowanym okresie, wraz z odpowiednią informacją i pomocą.

Z zebranych informacji wynika, że udostępnianym danym towarzyszą przede wszystkim objaśnienia metodologiczne i definicje pojęć, w rzadszych przypadkach — informacje dotyczące jakości.

Metody wizualizacji danych i częstotliwość ich wykorzystania przedstawia wykr. 2.

Porównywalność

Porównywalność ma na celu pomiar wpływu różnic w stosowanych koncepcjach i sposobach pomiaru statystycznego zjawisk na możliwość dokonywania porównań statystyki z różnych obszarów geograficznych, dziedzin statystyki lub

okresów bazowych. Wśród czynników mających wpływ na porównywalność danych należy wymienić m.in.: cechy, miary, standardy (definicje, klasyfikacje) statystyczne, okres bazowy i częstotliwość badania, jak również sposób pomiaru na poszczególnych etapach praktyki statystycznej: projektu badania, gromadzenia danych, przetwarzania danych itp.

W ok. 30% badań wystąpiły przerwy w szeregach czasowych spowodowane w głównej mierze zmianami w standardach (normach, definicjach, klasyfikacjach). W przypadku wystąpienia przerw stosowano przeliczenia szeregów oraz opisy powstałych zmian i ich prawdopodobnego wpływu na estymację.

Z otrzymanych informacji wynika, że dla ponad 1/2 badań zachowana jest 10-letnia i dłuższa porównywalność danych.

TABL. 3. MIERNIK JAKOŚCI PO1^a

Wartości miernika PO1	W % badań
R a z e m	100
Poniżej 1 roku	9
1—4 lata	21
5—9	17
10 lat i więcej	53

^a Długość porównywalnych szeregów czasowych.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Brak porównywalności przestrzennej danych odnotowano jedynie dla ok. 10% badań. Spowodowany był on w głównej mierze zmianami w Krajowym Rejestrze Urzędowym Podziału Terytorialnego Kraju (TERYT) (np. zmiana granic województw, powiatów i gmin, zmiana liczby podregionów).

Porównywalność między dziedzinami odnosi się np. do sektorów przemysłowych, różnych typów gospodarstw domowych itp. Jest związana z możliwością porównywania różnych badań o podobnych cechach w różnych dziedzinach statystycznych (brak porównywalności odnotowano dotychczas tylko w 1 przypadku).

Spójność między badaniami

Spójność między badaniami odnotowano dla ok. 70% badań, a zakres spójności pokazuje wykr. 3.

Koszty i obciążenie respondenta

Z zestawienia danych dotyczących obciążenia respondenta wynika, że dla ponad 60% badań czas potrzebny na przygotowanie i wypełnienie sprawozdania wynosi ponad 1 godzinę, bywa jednak, że przekracza nawet 5 godzin (14%).

W grupie badań, dla których czas potrzebny na przygotowanie i wypełnienie formularza wynosi do 30 min, najliczniej występują badania koniunktury gospodarczej, natomiast wśród badań powodujących obciążenie trzygodzinne i większe — liczną grupę stanowią badania z zakresu stanu i ochrony środowiska.

Podsumowanie raportu

Istotną częścią raportu jakości jest dział 4, gdzie zgłaszane są problemy w zakresie jakości badania, proponowane akcje usprawniające wraz z propozycjami metod wdrażania usprawnień oraz mocne strony badania, czyli elementy analizy SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats*).

Wśród wielu zgłoszonych problemów należałoby wymienić zagadnienia dotyczące m.in.: braku przychylności respondentów do uczestnictwa w badaniu i dużej liczby odmów, słabej kompletności i braku staranności wykorzystywanych rejestrów, metody doboru jednostek czy definicji pojęć. Wart podkreślenia jest fakt, że wiedza i doświadczenie autorów badań pozwalają na równoległe sformułowanie propozycji akcji usprawniających. Dotychczas zgłoszono propozycje dotyczące m.in.: usprawnienia organizacji pracy (w tym technologiczne), procesu zbierania i przetwarzania danych, prowadzenia prac analitycznych i metodologicznych, a także zmniejszenia obciążenia respondentów oraz zwiększenia ich świadomości w zakresie celu badania i ich roli. Dalsze prace projakościowe powinny być ukierunkowane na: analizę potrzeb użytkownika, konsultacje z dostawcami danych (agencjami, ministerstwami i starostwami), analizę definicji stosowanych w badaniach czy współpracę urzędu wyspecjalizowanego w danej dziedzinie z urzędami statystycznymi w województwach.

Wśród mocnych stron badania wymieniano w raportach m.in.: wysoką kompletność badań, zintegrowanie formularzy elektronicznych między badaniami, usprawnienia w zakresie wypełniania formularza elektronicznego (personalizacja, przenoszenie danych, autosumy, słowniki), imputację danych, dobrą dostępność i przejrzystość danych wynikowych (udostępnianie danych w Banku Danych Lokalnych), a także kontakt przedstawicieli urzędów statystycznych z instytucjami wspomagającymi badania, bieżące monitorowanie etapów badania (w tym kontrola merytoryczna) w celu szybkiego wychwycenia pojawiających się trudności, utrzymanie stałego, kompetentnego zespołu współpracującego przy badaniu czy pozytywną ocenę badania przez użytkowników zadowolonych z dokładności danych.

PRZEGLĄDY JAKOŚCI

Z początkiem 2013 r. wprowadzono również do stosowania w statystyce przegląd jakości, czyli okresową, zaplanowaną i udokumentowaną ocenę badania, mającą na celu poprawę jakości poprzez ustalenie jego słabych i mocnych stron, wskazanie dobrych praktyk oraz wniosków usprawniających. Jest to 2—3-dniowe spotkanie osób zaangażowanych w realizację badania, moderowane przez specjalistów ds. jakości i ukierunkowane na analizę pod kątem opracowania rozwiązań służących ulepszeniu badania. Prace związane z realizacją przeglądów prowadzą pracownicy Ośrodka Statystyki Matematycznej Urzędu Statystycznego w Łodzi wraz z Departamentem Metodologii, Standardów i Rejestrów GUS. W przeglądach biorą udział pracownicy jednostek autorskich, koordynatorzy badań oraz pracownicy innych jednostek współpracujących przy ich realizacji.

W pierwszej połowie 2013 r. przeglądem jakości objęto trzy badania statystyczne:

- 1) P-01 — *Sprawozdanie o produkcji*,
- 2) ZD-5 — *Apteki i punkty apteczne*,
- 3) SSI-01 — *Sprawozdanie o wykorzystaniu technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach*.

Przeglądy te poprzedzono pilotażowym przeglądem jakości badania *Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym*.

Głównym celem przeglądów była poprawa jakości tych badań, a w szczególności ich dokładności, terminowości i punktualności oraz porównywalności i spójności. Analiza realizacji badań ukierunkowana była na zmniejszenie obciążenia respondentów obowiązkami statystycznymi, zwiększenie efektywności statystyki oraz zwiększenie wykorzystania źródeł administracyjnych w badaniach.

Przeglądy jakości poprzedzono instruktażem przeznaczonym dla autorów badań. Rezultatem prac zespołów uczestniczących w przeglądach są raporty z przeglądu jakości badania, w szczególności zidentyfikowanie ich słabych stron oraz dobrych praktyk, wraz z zaleceniami i działaniami naprawczymi (zestawienie).

**ZESTAWIENIE MOCNYCH STRON ZIDENTYFIKOWANYCH W BADANIACH
PODLEGAJĄCYCH PRZEGLĄDOM JAKOŚCI**

Tematy	Dobre praktyki
Obciążenie respondenta	• personalizacja formularza oraz wykorzystywanie danych archiwalnych i danych ze zbiorów innych sprawozdań do analizy porównawczej (wskaźniki); • optymalizacja formularza pod kątem zmniejszania obciążenia respondentów: ➤ objaśnienia znajdujące się na formularzu (brak odrębnego dokumentu), ➤ personalizacja kwestionariusza (część danych pobierana z kartoteki) skutkująca krótkim (zmniejszającym się) czasem przygotowywania danych i wypełniania formularza, wykazywanym przez sprawozdawców;
Poprawa kompletności badania	• treść listu — monitu do jednostek sprawozdawczych zaniedbujących obowiązków sprawozdawczy;
Satysfakcja użytkownika	• publikacja z badania przygotowywana w wersji polskiej i angielskiej; • szybkie udostępnianie wyników — krótki okres pomiędzy końcem okresu badania i datą wyników wstępnych;

**ZESTAWIENIE MOCNYCH STRON ZIDENTYFIKOWANYCH W BADANIACH
PODLEGAJĄCYCH PRZEGLĄDOM JAKOŚCI (dok.)**

Tematy	Dobre praktyki
Organizacja badania	• współpraca z doradcą zewnętrznym (środowiskiem naukowym) w zakresie projektowania formularza; • testowanie nowych zagadnień włączanych do badania (nowych modułów). Wnioski pozwalające na stworzenie repozytorium gotowych pytań w celu wykorzystania w przyszłych edycjach badania; • udział w spotkaniach grup zadaniowych i roboczych Eurostatu (temat kształtu formularza modelowego); • konsultacje dotyczące nowych zagadnień z przedstawicielami instytucji/głównymi respondentami — pozwalające na wzmocnienie i uwiarygodnienie stanowiska kraju na spotkaniach grup zadaniowych i roboczych Eurostatu; • system kontroli jakości pracy ankierów powiązany z systemem ich premiowania — sporządzanie przez poszczególnych koordynatorów badań miesięcznej karty oceny pracy wszystkich ankierów z uwzględnieniem kompletności i jakości zebranych przez nich danych. Ujęcie otrzymanych ocen ankierów przez kierownika Wydziału Badań Ankietowych w tabelarycznym zestawieniu zbiorczym, w którym są automatycznie wyliczane wskaźniki efektywności pracy każdego ankiera będące podstawą do przyznania ankierowi premii.

W trakcie przeglądów jakości, w wyniku prac zespołów, wyspecyfikowano również słabe strony poszczególnych badań, wśród nich można przykładowo wymienić:

- ograniczenia funkcjonalne portalu sprawozdawczego i okresowe problemy związane z jego wydajnością,
- podmiotowy brak odpowiedzi (niska kompletność),
- rozbudowany formularz,
- brak spójnego we wszystkich województwach systemu zarządzania ankietami i kontroli ich pracy,
- zbyt niska motywacja respondentów do udziału w badaniu.

Zidentyfikowane w raportach słabe strony badań stały się podstawą do sformułowania szczegółowych działań naprawczych. Obejmują one usprawnienia konkretnego badania czy o charakterze strategicznym. Do 15 października 2013 r. z 30 zaproponowanych działań 13 zostało zrealizowanych, są to m.in.:

- rozszerzenie zakresu przedmiotowego badania ZD-5 — *Apteki i punkty apteczne* (formularz za rok 2014) o dodatkową zmienną dotyczącą sprzedaży leków przez Internet (pytanie: „Jednostka prowadzi sprzedaż wysyłkową produktów leczniczych z wykorzystaniem strony internetowej (tak/nie)”);
- opracowanie klucza powiązań między Polską Klasyfikacją Wyrobów i Usług (PKWiU) i PKD w zakresie sekcji B i C na poziomie czterech znaków na potrzeby badania P-01;

- zdecydowanie o zamieszczeniu w roczniku statystycznym dodatkowej tablicy dotyczącej e-handlu, jednak przy zachowaniu dotychczasowej formy publikowania danych (bez zmiany roku bazowego) — dotyczy badania SSI-01.

W trakcie przeglądów są również formułowane zalecenia strategiczne/systemowe wychodzące poza zakres omawianego badania. Wynikają one z identyfikacji słabych stron na poziomie wyższym niż metodologia konkretnego badania, a możliwość ich wdrażania wykracza poza kompetencje jednostek uczestniczących w przeglądzie. Zalecenia te przedstawiane są kierownictwu GUS po zakończeniu sesji wiosennej i jesiennej przeglądów jakości.

Zalecenia strategiczne opracowane podczas pilotażowego przeglądu jakości uzyskały poparcie kierownictwa — z rekomendacją uwzględnienia ich w koncepcji sieci ankieterów przygotowywanej przez Departament Programowania i Koordynacji Badań. Departament Metodologii, Standardów i Rejestrów oraz Departament Programowania i Koordynacji Badań opracują koncepcję i harmonogram działań związanych z wdrożeniem zaleceń z pierwszej sesji przeglądów jakości w 2013 r.

Do istotnych korzyści wynikających z przeglądów jakości należy zaliczyć:

- możliwość prowadzenia dwudniowej pracy ukierunkowanej wyłącznie na problematykę badania, z możliwością uzyskania informacji i pomocy od innych osób zaangażowanych w realizację badania (konsultacje), np. pracownicy CIS, Departamentu Rachunków Narodowych itp., umożliwiającej wielowymiarowe spojrzenie na badanie — wymiana wiedzy i doświadczeń osób uczestniczących w realizacji badania poprzez szczegółowy opis badania, rozpoznanie ograniczeń i możliwości badania;
- zaangażowanie wszystkich uczestników przeglądu w ustalenie i opisanie działań naprawczych („burza mózgów”);
- rozwiązywanie problemów na bieżąco, tzn. w trakcie przeglądów, np. wprowadzenie zmian w harmonogramach badań, przyspieszenie czy skrócenie niektórych etapów badania, wprowadzenie nowych zmiennych na formularzach;
- opracowanie konsensusu w zakresie wprowadzenia w badaniu usprawnień mających szansę realizacji;
- opracowanie metod współpracy z pozostałymi przedstawicielami jednostek zaangażowanymi w badanie;
- zdefiniowanie dobrych praktyk i ich upowszechnienie;
- możliwość monitorowania postępów realizacji działań naprawczych;
- w rezultacie — poprawa jakości badania.

LISTA KONTROLNA LiKoS I LISTY PYTAŃ KONTROLNYCH

Lista kontrolna LiKoS

Dodatkowym narzędziem do oceny badania jest lista samooceny LiKoS, która powstała na podstawie Europejskiej Listy Kontrolnej (DESAP). Jest ona w pełni zgodna z kryteriami jakości Europejskiego Systemu Statystycznego (ESS) i sta-

nowi narzędzie pomocne w dokonywaniu systematycznej oceny jakości badań przez autorów oraz innych pracowników zaangażowanych w realizację badania. Można ją wykorzystywać do oceny jakości całego badania lub w celu przygotowania diagramu oceny (profilu jakości), a ponadto umożliwia przeprowadzanie prostych porównań jakości w różnych okresach i dziedzinach.

LiKoS stanowi zbiór pytań obejmujących następujące tematy: decyzja o podjęciu badania, projekt badania, zbieranie danych, przetwarzanie danych, analiza danych i jakość wyników, dokumentowanie i udostępnianie oraz poprawa jakości.

W ramach każdego tematu wyodrębniono trzy kategorie pytań:

- 1) **usprawniające** — dotyczą wielokrotnego wyboru (służą poprawie), w których proponowane kategorie odpowiedzi mogą również stanowić inspirację w zakresie rozwiązań usprawniających badania, a poza tym umożliwiają skrócenie wypełniania listy kontrolnej;
- 2) **oceniające** — zamieszczone na ciemnoszarym/niebieskim tle, których przestrzennym przedstawieniem jest graficzny profil jakości — diagram oceny (wykr. 4) pozwalający na identyfikację mocnych i słabych stron badania;
- 3) **otwarte** — mają na celu uświadomienie problemów obejmujących dany temat, co może być przydatne w opracowaniu propozycji ulepszeń.

LiKoS ma charakter ogólny i odpowiedzi należy udzielać biorąc pod uwagę specyfikę każdego badania. Praca z LiKoS powinna stanowić wstępny etap przed przygotowaniem raportów jakości, a przede wszystkim przed przeglądem jakości. Trzy tygodnie przed rozpoczęciem przeglądu osoby w nim uczestniczące (w tym autor i koordynator badania), w ramach swojej wiedzy i kompetencji oraz w zakresie ich dotyczącym, są zobowiązane wypełnić listę oraz na jej podstawie przygotować, według własnej oceny, wstępne zestawienie słabych i mocnych stron badania.

LiKoS okazała się bardzo przydatnym narzędziem podczas prowadzonych przeglądów jakości. Jest pomocna przy ocenie jakości badania dzięki inspirowaniu dyskusji i szczegółowej analizie wszystkich/wybranych etapów badania.

Na wyk. 5 przedstawiono diagramy jakości badań biorących udział w przeglądach jakości (osie diagramów odpowiadają pytaniom oceniającym z LiKoS; zerowe wartości oznaczają, że ze względu na specyfikę badania nie było możliwe udzielenie odpowiedzi na pytanie).

Samodzielna praca z LiKoS umożliwia:

- opracowanie całościowego spojrzenia na badanie;
- zrozumienie własnej roli w jego usprawnieniu i wpływu tego usprawnienia na kolejne etapy badania;
- opracowanie wskazówek służących poprawie jakości oraz przeprowadzenie podstawowej oceny ryzyka potencjalnych problemów związanych z jakością;
- przeprowadzenie porównań jakości (w różnych domenach).

Listę tę można uzupełniać przez pytania kontrolne. Głównym celem jest tu inspirowanie autorów badań do kreatywnych działań w celu opracowania usprawnień jakościowych.

Jednakże pojawiają się opinie, że LiKoS jest zbyt obszerna, dlatego też dalsze prace będą ukierunkowane na jej uproszczenie.

Lista pytań kontrolnych

Lista pytań kontrolnych jest fakultatywnym narzędziem dla autorów badań. Jest ona rozwinięciem bądź uzupełnieniem pytań zawartych w LiKoS. Może służyć identyfikacji i rozwiązywaniu konkretnych problemów pojawiających się w realizacji badania. Lista pytań kontrolnych może dotyczyć różnych tematów, np.: doskonalenia sposobów postępowania z brakiem odpowiedzi w badaniu, poprawy dokładności danych, poprawy porównywalności i spójności danych itp.

Celem listy pytań kontrolnych jest:

- inspirowanie autorów badań do kreatywnego podejmowania działań tworzących usprawnienia jakościowe,
- ukierunkowanie i skupienie uwagi autora na różnych etapach badania, w których mogą być dokonane usprawnienia jakościowe.

Do tej pory listy pytań kontrolnych wspierały przeglądy jakości i były głównie wykorzystywane przez koordynatorów przeglądów.

Podsumowanie

W 2013 r. rozpoczęto realizację przeglądów jakości, z wykorzystaniem m.in. LiKoS. Zaczęto tworzenie raportów jakości badań statystyki publicznej oraz ich regularną analizę. W Urzędzie Statystycznym w Łodzi opracowano elektroniczną wersję raportów oraz stworzono bazę danych, służącą zarówno monitorowaniu zawartości raportów, jak i potrzebom analitycznym. Analogiczną bazę stworzono w zakresie przeglądów jakości. Jej zadaniem, obok gromadzenia informacji uzyskiwanych podczas przeglądów, jest wspomaganie przeglądu oraz monitorowanie i raportowanie postępów w realizacji działań naprawczych. Procedury monitorowania i doskonalenia jakości badań stają się stałym elementem praktyki badań statystycznych oraz będą stosowane i rozwijane w kolejnych latach na podstawie zdobywanych doświadczeń.

Można stwierdzić, że działania te spotykają się z dobrym odbiorem i przynoszą pozytywne efekty, a wstępny obraz badań objętych oceną i monitorowaniem wydaje się optymistyczny. Autorzy badań w większości przypadków terminowo sporządzają raporty jakości. Obserwuje się także duże zaangażowanie i aktywność uczestników (w tym autorów badań) podczas przeglądów jakości oraz znaczący wzrost świadomości znaczenia spraw dotyczących problematyki jakości oraz zrozumienia działań będących efektem przeglądów. Rezultaty pomiaru i oceny jakości wskazują na wysoki poziom jakości w za-

kresie obligatoryjnych wskaźników (objętych raportem uproszczonym) większości badań, choć należy sobie zdawać sprawę z powierzchowności tego obrazu i konieczności prowadzenia analiz o charakterze bardziej pogłębionym (w tym raportów pełnych i przeglądów jakości). Przeprowadzone przeglądy jakości pozwoliły opracować zalecenia strategiczne, które znalazły uznanie kierownictwa GUS.

Zarówno raporty jakości, jak i przeglądy wymuszają nowe spojrzenie na wszystkie etapy badań oraz ich efekty końcowe. Taka analiza pozwala zidentyfikować mocne i słabe strony badań oraz proponować usprawnienia. W przyszłości, wraz z gromadzeniem danych, przewiduje się porównanie wartości mierników jakości oraz obserwację trendów. Przeglądy jakości zapewniają natomiast możliwość skoncentrowania uwagi na jednym badaniu, ukierunkowując wysiłki wszystkich osób uczestniczących w przeglądzie na wyspecyfikowanie niezbędnych działań, które zapewnią poprawę jego jakości. Dodatkowo należy pamiętać, że wszystkie działania wspierane są szkoleniami (w tym szkoleniemiem-learningowym) oraz instruktażami, a dobre praktyki są upowszechniane.

mgr Ewa Olechnowicz, mgr Dawid Formella — *Urząd Statystyczny w Łodzi*

LITERATURA

ESS Handbook for Quality Reports (2009), Eurostat

Handbook on Data Quality Assessment Methods and Tools (2007), Eurostat

SUMMARY

The article refers to a paper by Jolanta Szutkowska on the European Statistics Code of Practice and the internal order of the President of the Central Statistical Office on the measure, evaluate and monitor the quality of statistical surveys in Polish public statistics. The main attention is paid to ways of measuring the quality: report, level instruments, periodic reviews and inspection letters.

РЕЗЮМЕ

Статья ссылается на доклад Йоланты Шутковской об Европейском кодексе статистических практик и на внутреннее постановление председателя ЦСУ по вопросу измерения, оценки и наблюдения за качеством статистических обследований в польской статистике. Основное внимание было уделено способам измерения качества: докладом, измерителям, периодическим обзорам и контрольным спискам.